

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ЛУКАЧ ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 346.12:346.2(477)

**ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ:
ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ**

Спеціальність:
12.00.04 – господарське право,
господарсько-процесуальне право

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук**

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі господарського права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України.

Науковий
консультант:

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України
Щербина Валентин Степанович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри господарського права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, доцент
Кібенко Олена Рувімівна,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна (м. Харків),
професор кафедри цивільно-правових дисциплін

доктор юридичних наук, професор
Беляневич Олена Анатоліївна,
Науково-дослідний інститут приватного права і
підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України (м. Київ),
завідувач відділу правового забезпечення ринкової
економіки

доктор юридичних наук, професор
Грудницька Світлана Миколаївна,
Інститут економіко-правових досліджень
НАН України (м. Київ),
завідувач сектором проблем сприяння розвитку
відділу проблем господарсько-правового
забезпечення економічної безпеки

Захист відбудеться “__26__” __травня__ 2016_ р. о _10____-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.06 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 202.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, чит. зала №12.

Автореферат розісланий “__26__” __квітня__ 2016_ р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Діковська І. А.

Діковська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах перед Україною постають важливі стратегічні соціальні завдання: побудова громадянського суспільства, підвищення добробуту громадян, вступ до Європейського Союзу (далі – ЄС). Вирішення цих завдань неможливе без регулюючого впливу держави. Проте всі намагання запровадити високі соціальні стандарти будуть марними за відсутності економічної стабільності та зростання статків населення. Це неможливо без залучення корпорацій як суб'єктів, що забезпечують ринок праці та надходження до державного бюджету України. З огляду на викладене корпорації – стратегічний внутрішній партнер держави у сфері сталого економічного розвитку, що є основою для побудови політики ЄС. Проте в сучасному світі співпраця між державою та корпораціями не має зводитися лише до сплати податків і створення робочих місць. Світовий досвід свідчить, що платформою для взаємодії між державою, суспільством і корпораціями може стати концепція корпоративної соціальної відповідальності (далі – КСВ). Однак ініціативу з її впровадження має взяти на себе держава, як це відбулося у багатьох країнах Західної Європи.

Вирішення теоретичних проблем корпоративного права має також і практичне значення. Адже від визначення структурних елементів корпоративних правовідносин залежить захист прав їх суб'єктів. Останні зміни до законодавства у сфері регулювання здійснення корпоративних прав і корпоративного управління спрямовані на приведення цього законодавства у відповідність до положень *acquis communautaire*. Проте чинні директиви, регламенти та рекомендації ЄС не завжди системно враховані у нових законах і законопроектах, розробка яких не базується на критичному аналізі української економіки та імплементації положень *acquis communautaire* у законодавство окремих країн ЄС. Отже, постала потреба комплексного дослідження проблем удосконалення правового регулювання елементів корпоративних правовідносин з урахуванням економічної ситуації в Україні, *acquis communautaire* та правозастосовчого досвіду окремих країн ЄС. Іноземні інвестори бажають здійснювати свої права, а також захищати їх у спосіб та у формах, які є традиційними для країн ЄС і США, що посилює необхідність адаптації українського законодавства до норм ЄС.

Теоретичне обґрунтування окремих положень дисертації ускладнив науковий інтерес до проблем корпоративного права. Думки сучасних українських вчених щодо розуміння природи корпоративних відносин, їх структурних елементів і категоріального апарату різняться. Зокрема, це стосується ігнорування управлінського елементу в корпоративних відносинах, що призводить до відмінностей у визначенні об'єктно-суб'єктного складу цих правовідносин. Із наведеного випливає загальнотеоретична проблема з'ясування місця корпоративного права в системі права України та визначення його зовнішньої

сторони – джерел корпоративного права, а також побудови взаємопов’язаної структури корпоративних актів з однотипним категоріальним апаратом.

Існують суттєві розбіжності у визначенні елементів корпоративних правовідносин у Господарському кодексі України (далі – ГК), Цивільному кодексі України (далі – ЦК) і Господарському процесуальному кодексі України (далі – ГПК). Звідси – потреба в аналізі матеріалів судової практики щодо визначення підвідомчості спорів, що виникають із корпоративних відносин. Актуальною є проблема не тільки судового захисту інтересів учасників корпоративних правовідносин, а й забезпечення альтернативних форм вирішення цих спорів. Проте, з огляду на виключну підвідомчість корпоративних спорів господарським судам у контексті ч. 2 ст. 12 ГПК, можливість застосування таких альтернативних форм законодавчо ускладнена. У світлі судової реформи в Україні варто проаналізувати зарубіжний досвід розгляду корпоративних спорів міжнародними арбітражами, третейськими судами та у процесі медіації.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі господарського права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка відповідно до бюджетної науково-дослідної роботи з теми: «Доктрина права в правовій системі України: теоретичний і практичний аспекти» (номер теми 11 БФ 042-01, номер державної реєстрації 0101 U 003 579).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні поняття та структури корпоративних правовідносин, які становлять предмет правового регулювання корпоративного права – підгалузі господарського права, а також основних напрямів удосконалення правового регулювання корпоративних відносин.

Для досягнення мети дослідження сформульовано такі задачі:

- обґрунтувати поняття, ознаки та види корпорації як системоутворюючої категорії корпоративного права на основі історичного розвитку, економічних та юридичних теорій корпорації;
- обґрунтувати концепцію КСВ;
- визначити поняття, ознаки й види корпоративних правовідносин та їх місце у системі правовідносин;
- з’ясувати особливості правового статусу суб’єктів корпоративних правовідносин;
- обґрунтувати подвійну природу об’єкта корпоративних правовідносин;
- охарактеризувати моделі, мету та засоби державного регулювання корпоративних відносин;
- обґрунтувати напрями удосконалення джерел корпоративного права України;

– виявити окремі проблеми удосконалення змісту корпоративних правовідносин;

– визначити положення *acquis communautaire* законодавства про компанії, що потребують імплементації у законодавство України;

– визначити предмет і принципи корпоративного права, з'ясувати його місце в системі права України.

Об'єктом дослідження є комплекс суспільних відносин, що виникають у процесі здійснення корпоративних прав і корпоративного управління.

Предмет дослідження – система нормативно-правових актів України, зарубіжних країн, міжнародних організацій і положення *acquis communautaire*, матеріали правозастосовчої практики, господарсько-правові проблеми правового регулювання корпоративних відносин в Україні.

Методологічною основою дослідження є комплекс загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання. Системно-структурний метод застосовано для дослідження поняття, ознак, структурних елементів та місця корпоративних правовідносин у системі господарських правовідносин (підрозділ 2.1 роботи). Історичний метод дослідження використано з метою визначення поняття корпорації як системоутворюючої категорії корпоративного права (підрозділ 1.2 і 1.3). За допомогою порівняльно-логічного методу досліджено шляхи удосконалення змісту корпоративних правовідносин (підрозділ 3.1). Формально-логічний метод використано під час дослідження стану правового регулювання корпоративних відносин в Україні та правозастосовчої практики (підрозділи 3.2 і 3.3). Метод аналізу використано для визначення окремих правових аспектів державного регулювання здійснення корпоративних прав (підрозділ 3.4) і корпоративного управління (3.3); метод синтезу – для з'ясування загальних правових особливостей і тенденцій регулювання корпоративних відносин (підрозділи 3.6, 4.1, 4.2). Міждисциплінарний аналіз дав змогу комплексно висвітлити окремі проблеми правової регламентації корпоративних правовідносин (підрозділи 1.1, 1.2, 2.2, 2.3) та перспективи їх врегулювання на основі теоретичних і практичних досліджень науки економіки та соціології (підрозділи 1.2, 1.4, 3.3).

Теоретичну основу дослідження становлять присвячені правовому регулюванню корпоративних відносин праці таких вчених як: В. А. Белов, О. А. Беляневич, А. Г. Бобкова, В. А. Васильєва, О. М. Вінник, О. П. Віхров, О. А. Воловик, С. М. Грудницька, С. Ф. Демченко, В. В. Долинська, Ю. М. Жорнокуй, А. І. Камінка, О. Р. Кібенко, С. С. Кравченко, В. М. Кравчук, Н. С. Кузнєцова, Д. В. Ломакін, В. В. Луць, Р. А. Майданик, О. М. Переверзєв, Г. В. Пронська, І. Б. Саракун, А. В. Сороченко, І. В. Спасибо-Фатєєва, І. Т. Тарасов, Г. Ф. Шершеневич, І. С. Шиткіна, Т. Б. Штим, В. С. Щербина, J. Armour, J. S. Davis, F. Easterbrook, D. R. Fischel, R. Kraakman, W. Naarmann, R. Romano та ін. У роботі

використано праці вчених-економістів, зокрема: О. Ю. Засенка, В. П. Мазуренко, Г. Ю. Штерн, А. А. Berle, А. В. Carroll, Н. Coase, Н. G. Manne, G. C. Means та ін.

Емпіричною основою дослідження послужили Конституція України, ГК, ЦК, закони, підзаконні та локальні нормативно-правові акти, які регулюють корпоративні відносини, рішення Конституційного Суду України, постанови пленумів Верховного Суду України і Вищого господарського суду України, судова практика, підзаконні нормативні акти, законодавство зарубіжних країн, джерела міжнародного права та положення *acquis communautaire*.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в Україні комплексним господарсько-правовим дослідженням корпоративних правовідносин, в якому наведено їх концептуальне обґрунтування як комплексних господарських відносин, що виникають у процесі здійснення корпоративних прав і корпоративного управління, та яке спрямовано на вирішення важливих наукових і практичних проблем удосконалення правового статусу суб'єктів та змісту корпоративних правовідносин, узагальнено і систематизовано напрацьовані правовою та економічною наукою концепції поняття корпорації як системоутворюючої категорії корпоративного права. Наукову новизну одержаних результатів конкретизовано у теоретичних положеннях і висновках, найважливішими з яких є такі:

Вперше:

- 1) визначено подвійну природу об'єкта корпоративних правовідносин: здійснення корпоративних прав і корпоративного управління;
- 2) сформульовано ознаки корпорації: статус юридичної особи; обмежена відповідальність учасників корпорації; частка учасників у статутному капіталі; наявність органів корпоративного управління корпорацією; майно корпорації відокремлено від майна її членів. Наведені ознаки властиві акціонерним товариствам, товариствам з обмеженою відповідальністю і товариствам з додатковою відповідальністю;
- 3) встановлено ознаки суб'єктів корпоративних правовідносин: вступають у відносини з корпоративного управління та/або здійснення корпоративних прав; виключність суб'єктного складу; наявність суб'єктів зі спеціальним статусом;
- 4) запропоновано поділ суб'єктів корпоративних правовідносин: за участю суб'єктів в інших господарських правовідносинах – учасники корпоративних та інших господарських правовідносин, учасники виключно корпоративних правовідносин; за об'єктом – суб'єкти управління та здійснення корпоративних прав; за кількісним складом – індивідуальні та колективні;
- 5) виокремлено ознаки органів корпоративного управління як суб'єкта корпоративних правовідносин: є суб'єктом виключно корпоративних відносин; має спеціальну правоздатність, що здійснюється в рамках корпоративних правовідносин, а саме під час корпоративного управління; внутрішній характер

відносин за участю таких органів; інтереси не завжди збігаються з інтересами корпорації чи її учасників;

6) з огляду на подвійну природу об'єкта та розширене тлумачення кола суб'єктів корпоративних правовідносин аргументовано критерії виникнення корпоративних правовідносин залежно від: об'єкта корпоративних правовідносин – виникнення корпоративних прав і корпоративного управління; кола суб'єктів корпоративних правовідносин – загальні або спеціальні; моменту виникнення – попередні, з безпосереднього здійснення корпоративних прав і корпоративного управління, а також наступні корпоративні відносини; юридичних фактів – із договору, з попереднього договору (наміру), з рішення загальних зборів, із рішення органу корпоративного управління, зі статуту, із закону;

7) запропоновано поділ механізмів корпоративного управління за такими напрямками: залежно від суб'єкта – корпоративне управління учасників та органів корпоративного управління; функціонально – власне управління діяльністю корпорації та функція контролю; за способами здійснення внутрішнього корпоративного управління – управління учасниками через скликання загальних зборів та через органи корпоративного управління; перевірка господарської діяльності корпорації; правове регулювання деяких видів правочинів, що мають особливе значення для корпоративного управління. Корпоративне управління холдинговою компанією є окремим видом корпоративного управління;

8) визначено поняття КСВ як взаємного впливу держави, суспільства і суб'єктів корпоративних відносин, за якого корпорація та інші суб'єкти корпоративних відносин беруть на себе певні економічні, соціальні та юридичні зобов'язання за вплив на суспільство, а держава та суспільство гарантують свою підтримку за їх виконання;

9) аргументовано доцільність законодавчого закріплення звіту про КСВ для публічних акціонерних товариств;

10) встановлено напрями державної стратегії розбудови корпоративних відносин: 1) єдиний підхід до визначення основних термінів корпоративного права у законодавстві; 2) дерегуляція участі органів державної влади у корпоративних відносинах із посиленням саморегуляції; 3) удосконалення державної реєстрації юридичних осіб і фізичних осіб – підприємців із застосуванням електронних засобів реєстрації; 4) удосконалення забезпечення прав акціонерів; 5) досягнення балансу інтересів у корпоративному управлінні; 6) захист прав усіх учасників корпоративних правовідносин; 7) забезпечення реформи правового становища товариств з обмеженою відповідальністю;

11) запропоновано юридичні механізми для запровадження похідного позову: 1) забезпечення такого рівня розвитку корпоративного управління у державі, щоб відповідальність не стала механізмом рейдерських атак; 2) підтримання належного рівня корпоративної свідомості акціонерів та учасників

товариств з обмеженою відповідальністю; 3) встановлення у законодавстві обов'язків (або ж принципів) діяльності органів корпоративного управління та вимог щодо їх кваліфікації; 4) конкретизація цих обов'язків; 5) визнання підставою для настання відповідальності не тільки порушення загальних принципів роботи відповідного органу, а й конкретного обов'язку.

Удосконалено:

12) визначення поняття корпорації як юридичної особи, статутний капітал якої поділено на частки, що належать учасникам на праві власності та можуть відчужуватися згідно із законом, майно якої відокремлено від майна учасників, які несуть обмежену відповідальність за боргами такої юридичної особи, у частині обґрунтування здійснення управління органами корпоративного управління через їх посадових осіб;

13) поділ корпорацій на два види: акціонерне товариство і товариство з обмеженою відповідальністю у частині доведення, що обов'язковим для корпорації є наявність корпоративного управління, а її майно відокремлено від майна учасників корпорації;

14) визначення органів корпоративного управління як суб'єктів корпоративних відносин зі спеціальною компетенцією, які здійснюють корпоративне управління корпорацією у частині доведення, що такі особи здійснюють не корпоративні права, а корпоративне управління;

15) визначення корпоративних правовідносин як урегульованих нормами права суспільних відносин, що виникають виключно між суб'єктами корпоративних правовідносин у процесі набуття, здійснення та припинення корпоративних прав і корпоративного управління в частині виключності та об'єкта правовідносин;

16) обґрунтування доцільності впровадження електронної форми комунікації з акціонерами в частині врахування положень Директиви ЄС про використання певних прав акціонерів у лістингованих компаніях № 2007/36/ЄС (далі – Директива № 2007/36/ЄС);

17) положення щодо регламентації правового статусу незалежного директора у частині: 1) визначення мінімальної кількості членів наглядової ради; 2) встановлення мінімальної кількості директорів наглядової ради; 3) уточнення поняття «дочірнє підприємство» в Законі України «Про акціонерні товариства»; 4) визначення системи вимог до кваліфікації складу наглядової ради; 5) встановлення вимог до діяльності, складу, компетенції, доступних ресурсів, відвідання засідань комітету та прозорості усіх комітетів акціонерного товариства загалом і кожного зокрема; 6) закріплення можливості обрання незалежного директора виконавчого органу, якщо законодавцем буде запроваджено можливість створення наглядової ради публічних акціонерних товариств за вибором акціонерів.

Дістали подальшого розвитку:

18) обґрунтування, що момент виникнення і припинення корпоративних відносин не пов'язаний із державною реєстрацією корпорації та набуттям корпоративних прав;

19) положення, згідно з яким пропонується звернутися до зарубіжного досвіду і передбачити альтернативні способи вирішення деяких корпоративних спорів шляхом внесення комплексних змін до законодавства;

20) визначення частки статутного капіталу в частині визнання її подвійної природи: з одного боку – це належний обсяг прав учасника, з другого – це майнове право учасника;

21) широке тлумачення здійснення корпоративних прав – це юридичні можливості, що впливають із частки учасника у статутному капіталі корпорації, а саме набуття, користування та припинення користування часткою в статутному капіталі.

Практичне значення одержаних результатів полягає у формулюванні висновків і пропозицій, що можуть бути використані для вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в Україні, зокрема у законотворчій діяльності, при розробці нормативно-правових актів, у правозастосовчій і судовій практиці. Результати дослідження використовуються в навчальному процесі на юридичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка під час викладання дисциплін «Господарське право», «Актуальні проблеми господарського права», «Корпоративне право», «Вирішення корпоративних спорів».

Окремі висновки та пропозиції, обґрунтовані у дисертації, взято до уваги Вищим господарським судом України (довідка про впровадження від 27 січня 2016 р. № 012).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою роботою. Усі сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції і рекомендації обґрунтовано на основі власних досліджень. У монографії «Система органів державного управління та регулювання в сфері підприємницької діяльності» підготовлено підрозділ «Особливості визначення правового статусу органів державного регулювання та управління, наділених господарською компетенцією в окремих сферах господарювання», де проаналізовано систему органів державного управління та регулювання здійснення корпоративних відносин і корпоративного управління (м. Київ, 2010 р.). У науково-практичному коментарі Господарського кодексу України проаналізовано статті щодо правового становища підприємств та об'єднань підприємств (м. Київ, 2010 р.). У збірнику наукових праць «Засоби державного регулювання господарської діяльності» авторкою підготовлено главу «Засоби регулюючого впливу держави на здійснення корпоративних прав» (м. Київ, 2013 р.). Решту праць

виконано одноособово. Для аргументації окремих положень роботи використовувалися праці інших вчених, на які зроблено посилання.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації було обговорено і схвалено на засіданнях кафедри господарського права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Окремі положення дисертації доповідалися на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми модернізації господарського законодавства» (м. Київ, 2008 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Удосконалення правового статусу учасників відносин у сфері господарювання» (м. Київ, 2009 р.), круглому столі «Проблеми модернізації господарського законодавства» (м. Київ, 2010 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Роль права та закону у сучасному суспільстві» (м. Київ, 2012 р.), круглому столі «Діалектика публічних і приватних інтересів у державному регулюванні економіки» (м. Київ, 2013 р.), круглому столі «Правовий порядок у підприємницьких відносинах: засоби забезпечення» (м. Київ, 2014 р.), науково-практичній конференції «10 років застосування Господарського кодексу України: сучасний стан та перспективи вдосконалення кодифікації» (м. Одеса, 2014 р.), круглому столі «Проблеми розвитку науки господарського права і вдосконалення господарського законодавства» (м. Київ, 2015 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації викладено в одноосібній монографії «Теоретичні проблеми правового регулювання корпоративних відносин в Україні» (2015 р.), 22 статтях, опублікованих у фахових виданнях, 2 з яких – у фахових періодичних виданнях інших держав, у матеріалах і тезах науково-практичних конференцій та круглих столів, інших працях.

Структура роботи зумовлена метою і предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, які охоплюють п'ятнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 474 сторінок, із них основного тексту – 416 сторінок. Список використаних джерел налічує 521 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження; визначено мету та задачі, методологічну і теоретичну основу дослідження, його об'єкт і предмет; сформульовано положення, що відображають наукову новизну одержаних результатів; висвітлено їх теоретичне і практичне значення, апробацію та форми впровадження у науково-педагогічну, законотворчу і практичну діяльність.

Розділ 1 «Корпорація як економіко-правова категорія ринкової економіки» складається із 4 підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Історія становлення корпорацій»* викладено історію становлення корпорацій із Середньовіччя до сьогодні. Констатовано, що воля юридичної особи в римському праві ще не була відокремлена від волі сім'ї та держави, що відрізняє таку особу від сучасних корпорацій, в яких воля формується або їх учасниками, або органами корпоративного управління. Перші корпорації з'явилися на території Європи ще за часів Середньовіччя. У періодизації корпоративного законодавства Англії та США визначено два етапи: створення корпорацій шляхом видачі хартій та шляхом реєстрації. Аргументовано, що саме англійське право заклало основи для розвитку сучасного корпоративного права, сформувавши такі юридичні конструкції: акціонери; обмежена відповідальність акціонерів; акціонерне товариство у виді юридичної особи, майно якої відокремлено від майна учасників; рада директорів акціонерного товариства. Натомість в американському праві вперше було вжито термін «корпорація», під яким до сьогодні розуміються акціонерні товариства. У свою чергу, в німецькому законодавстві вперше з'явилися такі органи корпоративного управління як наглядова рада та ревізійна комісія, а також виникла одна із найбільш поширених у підприємстві форм юридичної особи – товариство з обмеженою відповідальністю.

У результаті дослідження становлення корпорацій в Російській імперії виявлено такі основні проблеми їх правового становища: 1) відсутність реєстраційної системи створення акціонерних товариств; 2) невизначеність частини капіталу, що мала бути оплачена до створення акціонерної компанії; 3) брак законодавчого регулювання порядку скликання, винесення питань на розгляд і голосування на загальних зборах; 4) відсутність законодавчого регулювання порядку злиття компаній; 5) відсутність в імперському законодавстві такої популярної на той час у Німеччині корпоративної форми як товариство з обмеженою відповідальністю; 6) наявність лише окремих спроб розробки конкурентного права, основними суб'єктами якого були картелі та синдикати.

У процесі становлення корпорацій у сучасній Україні можна визначити три періоди, пов'язані із прийняттям законодавчих актів, що характеризуються якісно різним регулюванням діяльності корпорацій: 1) Закону України «Про господарські товариства»; 2) ГК і ЦК; 3) Закону України «Про акціонерні товариства».

У *підрозділі 1.2 «Поняття корпорації в юридичній науці»* розглянуто і систематизовано наукові концепції сутності корпорації в юридичній науці. Основою досліджень американських юристів послужила економічна теорія розподілу в корпорації інтересу між власниками (тобто акціонерами) та її посадовими особами. Ця теорія разом із теорією стейкхолдерів (заінтересованих осіб) суттєво вплинула на формування сучасного корпоративного права та дала змогу дійти теоретичного висновку про участь у корпоративних відносинах, крім корпорації та її учасників, також інших осіб. Сучасна природа корпорації не

охоплюється загальними шаблонами приватної власності, натомість акціонери часто вже не можуть контролювати діяльність такої корпорації і в будь-який спосіб впливати на неї. Головним досягненням теорій корпорації в американській юридичній літературі є переосмислення традиційних інститутів власності, ролі учасників і контролю в корпорації, а також її соціальної відповідальності. Зазначені дослідження спонукали до розвитку теорій КСВ, стейкхолдерів, корпоративного контракту, ворожих поглинань, корпоративного управління та агентських проблем, які розглянуто у дисертації. Ці теорії вплинули на формування не тільки американського права, а й права ЄС і його країн-учасниць, а також суттєво позначилися на останніх трансформаціях українського корпоративного права.

Аналіз основних теорій корпорації виявив причини, якими зумовлено відмінності у науковому підході до формування цієї дефініції. По-перше, корпорації чи, принаймні, їх найбільш визнані науковцями види – акціонерне товариство і товариство з обмеженою відповідальністю – є також найбільш популярними організаційно-правовими формами в Україні. По-друге, в українському законодавстві немає єдиної думки ні стосовно змісту поняття корпорації, ні щодо вжиття похідних від цього терміна словосполучень – «корпоративні відносини», «корпоративні права», «корпоративні підприємства». По-третє, термін «корпорація» запозичений із законодавства США, де під ним традиційно розуміють виключно акціонерні товариства, натомість в Англії термін «компанія» застосовують до акціонерних товариств (форма товариства з обмеженою відповідальністю у розумінні українського права в Англії відсутня). Навпаки, у Франції та Німеччині щодо всіх аналогів українських товариств вживають термін «товариство», проте їх правовий статус є різним. По-четверте, корпорація – не тільки юридична, а й, насамперед, економічна категорія, і саме тому економічна доцільність її правового регулювання завжди має переважати. Оскільки основою всіх похідних від слова «корпорація» термінів є розуміння корпорації, характерне для права США, аргументовано необхідність визначити коло суб'єктів, яких на теоретичному рівні можна іменувати корпорацією.

Дисертанткою систематизовано теорії українських вчених щодо визначення поняття корпорації: 1) господарські товариства, статутний капітал яких поділено на частки (цю теорію обґрунтовано у наступному підрозділі та взято за основу дослідження); 2) господарські товариства; 3) усі юридичні особи; 4) підприємницькі юридичні особи; 5) юридичні особи, засновані на об'єднанні капіталів або ж зусиль учасників; 6) головною відмінною ознакою є членство в корпорації.

У *підрозділі 1.3 «Корпорація як системоутворююча категорія корпоративного права»* доведено, що корпорації відповідають таким ознакам. Статус юридичної особи дає змогу корпорації максимально відокремитися від особи її учасників, як і учасникам дистанціюватися від самої корпорації. Обмежена

відповідальність учасників зумовлює відокремлення акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю від таких організаційно-правових форм як повні та командитні товариства. Частка учасника в статутному капіталі дає змогу відмежувати корпорації від інших юридичних осіб, де немає статутного капіталу, поділеного на частки; можливість вільного переходу частки у статутному капіталі корпорації (такий перехід частки корпорації може бути обмежено законом чи статутом). Майно корпорації відокремлено від майна її учасників і передається корпорації шляхом внеску до її статутного капіталу. Наявність органів корпоративного управління корпорацією забезпечує важливі господарські процеси: а) автономну поточну роботу корпорації незалежно від присутності учасників; б) розподіл функцій між органами управління; в) оперативний і незалежний порядок скликання та прийняття рішень.

Корпорацію визначено як юридичну особу, статутний капітал якої поділено на частки, що належать учасникам на праві власності та можуть відчужуватися згідно із законом, майно якої відокремлено від майна учасників, які несуть ризик обмеженої відповідальності за її боргами, а управління здійснюється органами корпоративного управління та учасниками товариства.

Аргументовано, що поняттю корпорації відповідають акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, а також товариства з додатковою відповідальністю. Оскільки згідно з українським законодавством правовий статус товариств з додатковою відповідальністю максимально наближений до статусу товариств з обмеженою відповідальністю, у дисертації правові статуси цих товариств прирівнюються (якщо чинним законодавством не передбачено інше).

У підрозділі 1.4 «Корпоративна соціальна відповідальність як основа розвитку сучасного корпоративного права» досліджено відносно новий інститут КСВ, який широко застосовується у світі, а його впровадження є однією з умов, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. Наразі КСВ активно пропагується Глобальним договором ООН 2000 р., Тресторонньою декларацією Міжнародної організації праці щодо засад, які стосуються багатонаціональних корпорацій та соціальної політики, 1977 р. та Керівними принципами Організації економічного співробітництва та розвитку для багатонаціональних підприємств 1976 р.

КСВ не є юридичною (ретроспективною) відповідальністю у традиційному розумінні. Це соціально відповідальна поведінка корпорації, яку підтримують держава та суспільство. За умови законодавчої підтримки КСВ може стати юридичним механізмом взаємного впливу між корпораціями, державою та суспільством. Першочергове завдання КСВ для корпорацій полягає у формуванні їх соціально свідомого статусу, що має надзвичайне значення у сучасних реаліях підприємницької діяльності. Авторське визначення КСВ обґрунтовано через багатоаспектний рівень взаємодії держави, суспільства, корпорації та учасників

корпорації з метою забезпечення певних економічних, соціальних і юридичних благ, що має прояв у відповідальній діяльності корпорації за вплив на суспільство та довкілля; при цьому держава і суспільство гарантують свою підтримку за таку відповідальну діяльність. КСВ для корпорації є важливою іміджевою діяльністю, що підвищує економіко-соціальний статус корпорації. Водночас держава має сприяти КСВ, у тому числі шляхом надання певних податкових пільг.

Визначено такі юридичні завдання КСВ: забезпечення максимізації прибутку корпорації, учасників корпорації, посадових осіб органів корпоративного управління, працівників; дотримання прав усіх заінтересованих осіб (міноритаріїв, кредиторів, конкурентів, працівників, держави та суспільства); дотримання екологічних, соціальних, технічних стандартів; забезпечення інновацій в економіці; сплата податків та інших обов'язкових платежів; спонукання корпорацій до благодійності.

Проаналізовано основні напрями реалізації КСВ: американський напрям запровадження КСВ характеризується добровільним підходом, при цьому тягар із впровадження КСВ лежить на громадськості та соціальній свідомості громадян і корпорацій; європейському напрямку властиве посилення державної регуляції впровадження стандартів із КСВ, основу якого становить звіт про КСВ. Правова стратегія КСВ може запроваджуватися на трьох рівнях: державному – затвердження програм із КСВ, законів, а у перспективі – комплексного закону з КСВ; громадському – запровадження громадського контролю, нагляду, регулювання та заохочення КСВ; корпоративному – великі підприємства мають виявляти активність та ініціативність у заходах КСВ. Згідно з міжнародною ініціативою ООН «Сталий розвиток фондових бірж», до якої долучилися вже 18 світових фондових бірж, важливе місце у впровадженні КСВ відведено біржам, проте наразі у правилах українських фондових бірж комплексні складові КСВ відсутні. З урахуванням міжнародного досвіду дисертантка вважає за доцільне запровадити КСВ на фондових біржах України в рамках ініціативи ООН щодо сталого розвитку фондових бірж.

За економіко-юридичною природою КСВ можна вважати наближеною до змісту корпоративних відносин, з якими вона перебуває у найтіснішому зв'язку. Це дає підстави для включення КСВ до змісту корпоративних відносин і внесення пропозиції щодо відповідного врегулювання КСВ нормами ГК та Закону України «Про акціонерні товариства». Після врегулювання нормами законодавства КСВ стане елементом змісту корпоративних правовідносин.

Аргументовано, що основою для розвитку КСВ повинно стати запровадження звіту про КСВ, який має бути обов'язковим для публічних акціонерних товариств. Якщо публічне акціонерне товариство відмовляється складати звіт про КСВ, то воно має зазначити причини такої відмови. Окремо увагу слід приділити соціальній відповідальності великих корпорацій і перспективі її

посилення, а також зміні їх ідентифікації з огляду на важливий соціальний рівень. Аналіз проекту Закону України від 23 квітня 2015 р. № 2710 «Про соціальне підприємство» виявив, що цей законопроект потребує суттєвої переробки з урахуванням зарубіжного досвіду застосування КСВ, оскільки у нинішній редакції він не відповідає ustalеним цілям КСВ.

Розділ 2 «Корпоративні відносини: поняття та суб'єктно-об'єктний склад» складається із 3 підрозділів.

У *підрозділі 2.1 «Корпоративні відносини як предмет правового регулювання»* встановлено, що вітчизняною наукою напрацьовано три основні теорії щодо визначення місця корпоративних правовідносин, згідно з якими ці правовідносини вважають: цивільними, комплексними цивільними та господарськими. З урахуванням неоднорідності корпоративних правовідносин та наявності у них як організаційного, так і майнового елемента зроблено висновок, що ці відносини є господарськими. Критеріями розмежування корпоративних та інших відносин є здійснення корпоративних прав і корпоративного управління. Доведено, що корпоративні відносини можуть виникати до моменту створення корпорації, оскільки суб'єктами корпоративних відносин можуть бути не тільки учасники товариства або акціонери, а й засновники та учасники, які виявили намір стати учасниками товариства. Проте корпоративні права у розумінні ст. 167 ГК виникають в учасників корпорації лише після набуття такого статусу (наприклад, створення корпорації).

З огляду на подвійну природу об'єкта та розширений підхід до кола суб'єктів корпоративних правовідносин запропоновано класифікувати виникнення корпоративних правовідносин залежно від: 1) об'єкта корпоративних правовідносин – виникнення корпоративних прав і корпоративного управління; 2) кола суб'єктів корпоративних правовідносин – загальні (поширюються на всіх суб'єктів корпоративних правовідносин, наприклад, створення товариства є підставою для потенційного виникнення прав та обов'язків усіх суб'єктів корпоративних правовідносин) і спеціальні (лише для окремих суб'єктів, наприклад, прийняття рішення про зменшення статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю є підставою для виникнення корпоративних відносин у кредиторів цього товариства); 3) моменту виникнення – попередні (наприклад, відносини засновників корпорації або попередні дії майбутніх учасників під час купівлі значного пакета акцій), із безпосереднього здійснення корпоративних прав і корпоративного управління (що впливають безпосередньо із володіння часткою в статутному капіталі або участі в корпоративному управлінні), а також наступні корпоративні відносини (захист прав учасника, який вибув); 4) юридичних фактів – із договору (наприклад, акціонерної угоди), із попереднього договору чи наміру (наприклад, повідомлення учасників приватного акціонерного товариства про

намір продажу акцій), із рішення загальних зборів, із рішення органу корпоративного управління, із статуту, із закону.

Це дало визначити корпоративні правовідносини як врегульовані нормами права суспільні відносини, що виникають виключно між суб'єктами корпоративних правовідносин у процесі набуття, здійснення та припинення корпоративних прав і корпоративного управління.

У підрозділі 2.2 «Правовий статус суб'єктів корпоративних відносин і проблеми його вдосконалення» зазначено, що юридична наука пропонує вузьке і широке розуміння кола суб'єктів корпоративних правовідносин. Згідно з вузьким розумінням учасниками корпоративних відносин є лише учасники корпорації та/або сама корпорація. Аргументовано, що широке розуміння дає змогу включити до корпоративних відносин інших заінтересованих осіб із метою максимального забезпечення їх інтересів.

Виявлено ознаки суб'єктів корпоративних правовідносин, зокрема: суб'єкти корпоративних правовідносин вступають у відносини з корпоративного управління та здійснення корпоративних прав (член наглядової ради може не бути акціонером, проте він вступає в управлінські організаційно-корпоративні відносини); виключність (виключно формалізовані суб'єкти є суб'єктами корпоративних правовідносин, їх правовий статус має бути закріплено у джерелах корпоративного права); наявність суб'єктів зі спеціальним статусом (до яких належать, наприклад, учасники корпорації, акціонери, органи корпоративного управління та їх посадові особи). Суб'єкти корпоративних правовідносин у багатьох випадках підпорядковані один одному, наприклад, великі акціонери мають вплив на дрібних і корпорацію в цілому, проста та вирішальна залежність між асоційованими підприємствами, що зумовлює особливості побудови правових зв'язків. Ці відносини характеризуються високим ступенем конфлікту інтересів суб'єктів корпоративних правовідносин (що посилює значущість нормативного регулювання запобігання корпоративних конфліктів та їх недопущення). Доведено, що у корпоративних правовідносинах сама корпорація не є обов'язковим суб'єктом (наприклад, в акціонерній угоді). На основі встановлення ознак суб'єктів корпоративних правовідносин констатовано, що ними є особи, які мають визначені у нормативних актах суб'єктивні права та обов'язки і вступають у відносини зі здійснення корпоративних прав і корпоративного управління.

Запропоновано авторську класифікацію суб'єктів корпоративних правовідносин за критеріями: участі суб'єктів в інших господарських правовідносинах: а) учасники корпоративних та інших господарських правовідносин (власне корпорація, її учасники, кредитори, органи державної влади та місцевого самоврядування, трудовий колектив); б) учасники виключно корпоративних правовідносин (органи корпоративного управління, суб'єкти управління, групи акціонерів, асоційовані особи, колишні учасники та особи, які

мають намір стати учасниками корпорації); об'єкта корпоративних правовідносин: суб'єкти управління та суб'єкти здійснення корпоративних прав; кількісного складу: індивідуальні (наприклад, акціонер, учасник, наглядова рада) та групові (наприклад, особи, які у сукупності володіють певним пакетом акцій). Виходячи із розширеного кола учасників корпоративних правовідносин, обґрунтовано доцільність доповнення п. 4 ч. 1 ст. 12 ГПК словами: «та особи, які мають намір стати учасниками юридичної особи».

Аргументовано, що орган корпоративного управління як суб'єкт корпоративних правовідносин наділений такими ознаками: є суб'єктом виключно корпоративних відносин; має спеціальну правоздатність, що здійснюється в рамках корпоративного права, а саме під час здійснення корпоративного управління; відносини за участю такого органу мають внутрішній характер; його інтереси не завжди збігаються з інтересами корпорації чи її учасників. Органи корпоративного управління не завжди представляють інтереси корпорації, зокрема, наглядова рада представляє інтереси акціонерів.

Доведено, що органи корпоративного управління є суб'єктами господарських правовідносин зі спеціальною компетенцією, які здійснюють корпоративне управління корпорацією через своїх посадових осіб. У цьому зв'язку запропоновано розширити перелік учасників господарських відносин, а саме: доповнити ст. 2 ГК словами: «органи корпоративного управління та їх посадові особи».

У підрозділі 2.3 «Проблеми визначення об'єкта корпоративних відносин» обґрунтовано, що об'єктом корпоративних відносин є неоднорідні за своєю суттю дії суб'єктів корпоративних відносин: здійснення корпоративних прав і корпоративного управління. Основою для розвитку корпоративного права спершу були корпоративні права. Проте з огляду на домінування влади менеджерів у акціонерних товариствах США на початку 20-х рр. XX ст. економістами було розроблено доктрину розподілу контролю та власності в корпорації. Таким чином, до об'єкта корпоративних відносин належить здійснення не тільки корпоративних прав, а й корпоративного управління. Наприклад, член наглядової ради не є учасником товариства, проте він вступає у корпоративні відносини як посадова особа органу корпоративного управління. Це дало змогу визначити здійснення корпоративних прав як ряд юридичних можливостей, зумовлених наявністю частки учасника у статутному капіталі корпорації, а корпоративне управління – як систему засобів і методів, за допомогою яких учасники управлінських відносин спрямовують діяльність і здійснюють контроль над корпорацією для досягнення певної господарської мети.

Запропоновано поділяти механізми корпоративного управління за такими видами: 1) корпоративне управління учасників та органів корпоративного управління (учасники мають право на участь у корпоративному управлінні, що

впливає зі здійснення корпоративних прав, однак обсяг цих прав може бути різним); 2) власне управління діяльністю корпорації (виконавчий орган) та функція контролю (ревізійна комісія, проте один і той самий орган може бути наділений одночасно обома цими функціями, наприклад, наглядова рада); 3) за способами здійснення внутрішнього корпоративного управління – управління учасниками через скликання загальних зборів; через органи корпоративного управління; перевірка господарської діяльності корпорації; правове регулювання вчинення деяких видів правочинів, що мають особливе значення для корпоративного управління. Корпоративне управління холдинговою компанією є окремим способом здійснення корпоративного управління, що має прояв у контролі однієї корпорації над іншою через наявність вирішальної залежності.

На підставі аналізу зарубіжного законодавства та літератури зроблено висновок, що термін «корпоративні права» вжито лише у законодавстві пострадянських країн. Втім, не варто відмовлятися від цього поняття, оскільки воно усталено увійшло у правозастосовчу практику. Поняття корпоративних прав має два значення: перше відповідає поняттю частки в статутному капіталі, згідно з другим – це права, якими наділений учасник корпорації, зумовлені наявністю частки у статутному капіталі. Правова природа частки у статутному капіталі є подвійною: з одного боку частка – це належний обсяг прав учасника, з другого – це майнове право учасника.

Корпоративні права визначено як права акціонера чи учасника товариства з обмеженою відповідальністю, зумовлені їх часткою в статутному капіталі такого товариства. Часткою у статутному капіталі товариства є частина статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю чи акціонерного товариства, що належить учасникам таких товариств і позначає ступінь їх участі у товаристві, а також належний обсяг їх корпоративних прав. Предметом відчуження є саме частка в статутному капіталі, а не корпоративні права. В акціонерному товаристві частка у статутному капіталі посвідчується акцією, а в товаристві з обмеженою відповідальністю – статутом товариства. Констатовано, що корпоративних прав учасника на етапі створення не виникає, доки товариство не набуде статусу юридичної особи, проте виникають інші корпоративні відносини – засновницькі.

Розділ 3 «Проблеми удосконалення змісту корпоративних правовідносин» складається із 6 підрозділів.

У *підрозділі 3.1 «Зміст корпоративних правовідносин»* зазначено, що виходячи із суб'єктно-об'єктного складу, корпоративні права та обов'язки мають усі суб'єкти корпоративних правовідносин, а не тільки учасники корпорації. Такі права та обов'язки впливають із участі відповідних суб'єктів у корпоративних правовідносинах. Підтримано доцільність умовного поділу корпоративних прав та обов'язків учасників корпоративних відносин на організаційно-господарські та майново-господарські. Аргументовано, що до організаційно-господарських

належать права: брати участь в управлінні справами товариства; одержувати інформацію про діяльність товариства, а до майново-господарських – право на отримання дивідендів; на отримання у разі ліквідації товариства частини його майна або вартості частини майна товариства; вийти у встановленому порядку із товариства або здійснити відчуження часток у статутному капіталі товариства чи цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, в порядку, встановленому законом. Корпоративні права учасників реалізуються індивідуально (право на голосування на загальних зборах товариства) або колективно.

Обґрунтовано, що до організаційно-господарських обов'язків корпорації можна віднести: 1) реєстраційні обов'язки – повідомити орган, що провів реєстрацію, для внесення необхідних змін до державного реєстру про внесення змін до установчих документів; зобов'язання встановлювати свого кінцевого бенефіціарного власника (контролера), регулярно оновлювати і зберігати інформацію про нього та надавати її державному реєстратору у випадках та в обсязі, передбачених законом; 2) інформаційні – на вимогу учасника товариство зобов'язане надавати йому для ознайомлення річні баланси, звіти товариства про його діяльність, протоколи; порядок надання акціонерним товариством зобов'язань. Майново-господарськими обов'язками корпорації є: виплата дивідендів; розподіл майна після ліквідації; зобов'язання з формування статутного капіталу.

У *підрозділі 3.2 «Проблеми удосконалення здійснення прав і обов'язків акціонерів»* висвітлено проблеми, що потребують вирішення, виходячи зі змісту Директиви № 2007/36/ЄС. Доведено, що на сучасному етапі розвитку інформаційних технологій електронна комунікація з акціонерами є важливим аспектом дотримання сучасного погляду на права акціонерів. Висловлено пропозицію щодо застосування акціонерними товариствами електронних засобів зв'язку, а саме: 1) вбачається за доцільне встановити у Законі України «Про акціонерні товариства» можливість електронної комунікації з акціонерами, зокрема щодо повідомлення про проведення загальних зборів; подання пропозицій до порядку денного загальних зборів; документів, які надаються акціонерам; дистанційного голосування; проведення загальних зборів у режимі реального часу; посвідчення довіреності; 2) можливість електронної комунікації з акціонерами також має бути передбачено статутом; 3) якщо акціонер надав свою адресу електронної поштової скриньки чи іншого електронного засобу комунікації, це слід вважати згодою на повідомлення його за допомогою засобів електронного зв'язку; 4) законодавством і статутом акціонерного товариства може бути передбачено право акціонера письмово звернутися до товариства з вимогою про надання певної інформації із зазначенням проміжку часу, який має бути надано для реалізації цього права; 5) у дистанційному голосуванні пріоритет необхідно надавати електронним засобам зв'язку; 6) дистанційне голосування варто також дозволити

шляхом обміну листами; 7) пріоритет має бути надано проведенню загальних зборів у режимі реального часу, проте у товариствах з обмеженою відповідальністю та приватних акціонерних товариствах голосування може бути проведено шляхом опитування; 8) голосування шляхом опитування (без проведення загальних зборів у реальному часі) не може бути проведено з питань, що вимагають наявності кваліфікованої більшості голосів, а також з питання про виключення учасника із товариства з обмеженою відповідальністю; 9) у ЦК доцільно передбачити механізм посвідчення довіреності за допомогою електронних засобів зв'язку; 10) відповідні зміни до законодавства України мають бути розроблені Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку спільно з фахівцями у галузі права, економіки і програмного забезпечення.

У *підрозділі 3.3 «Правові проблеми удосконалення корпоративного управління в Україні»* розглянуто основні моделі корпоративного управління: 1) одноланкова або англо-американська модель, відповідно до якої органом корпоративного управління є рада директорів; 2) дволанкова або німецька модель, де органами корпоративного управління є виконавчий орган та наглядова рада; 3) змішана, згідно з якою законодавець дозволяє на розсуд публічного акціонерного товариства приймати рішення про створення наглядової ради. Вибір моделі управління залежить від структури акціонерного капіталу та наявності у ньому банківського капіталу (найбільший ступінь такої концентрації властивий економіці Німеччини). Економічні показники доводять, що в Україні концентрація банківського капіталу не є високою. З огляду на це, а також через привабливість одноланкової моделі для англо-американських інвесторів вважаємо за доцільне запровадити в Україні змішану модель для публічних акціонерних товариств.

Аналіз Закону Німеччини «Про акціонерні товариства» засвідчив, що обсяг функцій наглядової ради у німецькому законодавстві обмежується контролем за діяльністю правління і фінансовим станом акціонерного товариства та представництвом інтересів акціонерів. На підставі наведеного зроблено висновок, що наглядовій раді невласиві функції з управління, і їх варто переглянути. Однак така реформа має відбуватися за участю не тільки юристів, а й економістів, оскільки ефективність відповідного механізму має пройти комплексний контроль.

Як свідчить практика, наглядова рада часто створюється у товариствах з обмеженою відповідальністю незважаючи на те, що це не передбачено чинним законодавством. З урахуванням потреб практики вважаємо за необхідне визначити у проекті Закону України «Про товариства з обмеженою відповідальністю» можливість створення наглядової ради. Доцільно поширити норми про наглядову раду акціонерних товариств на наглядову раду товариств з обмеженою відповідальністю.

Стосовно внесення змін до Закону України «Про акціонерні товариства» щодо запровадження посади незалежних директорів наглядової ради зазначимо, що

ці особи є важливими суб'єктами забезпечення балансу інтересів в акціонерному товаристві, проте законодавче закріплення їх інституту потребує значного доопрацювання в частині: 1) визначення мінімальної кількості членів наглядової ради; 2) встановлення мінімальної кількості директорів наглядової ради; 3) уточнення поняття «дочірнє підприємство» в Законі України «Про акціонерні товариства»; 4) визначення вимог до кваліфікації складу наглядової ради; 5) встановлення вимог до діяльності, складу, компетенції, доступних ресурсів, відвідання засідань комітету та прозорості діяльності всіх комітетів акціонерного товариства загалом і кожного зокрема; 6) закріплення можливості передбачити обрання незалежного директора виконавчого органу, якщо законодавцем буде запроваджено можливість створення наглядової ради публічних акціонерних товариств за вибором акціонерів.

Виходячи із положень п. «с» ст. 10 Директиви № 2007/36/ЄС, а також заінтересованості аудитора (аудиторської фірми) або його працівників, що проводять аудит у порядку, передбаченому ч. 1 ст. 8 Закону України «Про аудиторську діяльність», запропоновано розширити перелік осіб, які не можуть бути представниками інших акціонерів товариства на загальних зборах, і доповнити абз. 2 ч. 1 ст. 39 Закону України «Про акціонерні товариства» після слів «посадові особи органів товариства» словами «та аудитор (аудиторська фірма) чи його працівник, який проводить аудит акціонерного товариства, підтвердження достовірності та повноти річної фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності акціонерного товариства, перевірки фінансового стану засновників акціонерного товариства (крім фізичних осіб)».

Аргументовано, що встановлення мінімальної кількості жінок в органах корпоративного управління в Україні є важливим елементом КСВ, тому законодавцеві варто звернути увагу на цю проблему та приділити належну увагу її розв'язання.

У підрозділі 3.4 «Державне регулювання здійснення корпоративних прав і корпоративного управління» визначено, що основним видом державного регулювання здійснення корпоративних прав і корпоративного управління є нормативне регулювання.

Державне регулювання здійснення корпоративних прав і корпоративного управління можна поділити на: нормативне регулювання корпоративних відносин та власне регулювання державними органами. Держава застосовує засоби регулюючого впливу на здійснення корпоративних прав і корпоративного управління усіма учасниками корпоративних відносин, а не лише суб'єктами господарювання. Виходячи з наведеного, запропоновано у ч. 2 ст. 12 ГК словосполучення «суб'єктів господарювання» замінити словами «учасників відносин у сфері господарювання».

Обґрунтовано класифікацію засобів впливу держави на здійснення корпоративних прав і корпоративного управління: за джерелом закріплення – у законах, підзаконних нормативних актах, корпоративних кодексах і принципах, модельних статутах, типових статутах та договорах, у локальних нормативних актах (у тому числі в установчих документах); за об'єктами відповідної форми власності корпорації – об'єкти приватної власності, державної власності (організаційно-дозвільні; організаційно-заборонні; організаційно-контрольні), комунальної власності; за напрямками здійснення: а) внутрішні засоби, які застосовуються учасниками корпоративних відносин, – внутрішнього контролю з боку органів товариства: повноваження загальних зборів, наглядової ради, виконавчого органу та органів внутрішнього контролю; внутрішнього контролю з боку учасників – ті, що реалізуються індивідуально та колективно; внутрішні засоби корпоративного управління: встановлення рівноваги сили в корпорації; задоволення вимог кредиторів; забезпечення інтересів учасників; забезпечення інтересів трудового колективу; інститут пов'язаних осіб; б) зовнішні засоби: державні програми з корпоративного розвитку, державна реєстрація, засоби із захисту економічної конкуренції, державне замовлення (державні закупівлі), ліцензування видів господарської діяльності.

На підставі аналізу нормативних актів констатовано відсутність в Україні загальної стратегії державного регулювання здійснення корпоративних прав і корпоративного управління. Вбачається, що з огляду на важливість і винятковість питання про КСВ, а також з урахуванням комплексності корпоративних відносин необхідною є розробка державної стратегії у таких напрямках: 1) єдність підходів до визначення базової термінології корпоративного права у законодавстві; 2) дерегуляція безпосередньої участі органів державної влади у корпоративних відносинах; 3) удосконалення державної реєстрації юридичних осіб і фізичних осіб – підприємців та перехід роботи Єдиного державного реєстру на електронну основу; 4) адаптація українського корпоративного законодавства до вимог ЄС; 5) удосконалення забезпечення прав акціонерів; 6) досягнення балансу інтересів у корпоративному управлінні; 7) захист прав усіх учасників корпоративних правовідносин; 8) забезпечення загальної реформи правового становища товариств з обмеженою відповідальністю; 9) законодавче запровадження складання звіту про КСВ.

У підрозділі 3.5 «Форми і способи захисту суб'єктивних прав та інтересів суб'єктів корпоративних відносин» з огляду на труднощі розмежування та відсутність практичного аспекту поділу форм захисту на юрисдикційну і неюрисдикційну більш доцільним вбачається поділ форм на судову, адміністративну та альтернативну.

На основі аналізу матеріалів практики українських судів і зарубіжного нормативного досвіду зроблено висновок, що визначення за окремими випадками

підвідомчості господарським судам справ, у тому числі тих, що виникають із корпоративних спорів, не матиме позитивного результату. Наразі потрібно реформувати систему підвідомчості корпоративних спорів з урахуванням природи корпоративних відносин і правильно визначити суб'єктно-об'єктний склад у його взаємодії.

Аргументовано, що спір про обрання і припинення повноважень органів корпоративного управління за своєю природою є корпоративним, а не трудовим, а отже, обґрунтовано необхідність доповнення п. 4 ч. 1 ст. 12 ГПК.

Зроблено висновок, що наразі законодавство забороняє альтернативний розгляд корпоративних спорів лише в третейських судах, проте правозастосовча практика унеможлиблює такий розгляд у міжнародному комерційному арбітражі (із судової практики вбачається, що спір із правовідносин, що виникли, коли сторона спору ще не була учасником корпорації, не входить до виключної підвідомчості господарських судів). Світовий досвід свідчить, що альтернативне вирішення корпоративних спорів є належною та ефективною формою захисту інтересів суб'єктів корпоративних правовідносин. На основі аналізу наукової літератури та зарубіжної практики аргументовано, що джерелом права, в якому може бути наведено третейське чи арбітражне застереження, може послужити статут. У такому разі, вступаючи у корпоративні правовідносини, їх учасники автоматично погоджуються із цим застереженням шляхом додержання загального корпоративного обов'язку – дотримуватися статуту. Також запропоновано передбачити альтернативні способи вирішення деяких видів корпоративних спорів через внесення комплексних змін до процесуального законодавства.

Аналіз досвіду ЄС щодо застосування медіації при вирішенні корпоративних спорів дає підстави стверджувати, що медіація може бути дієвою формою вирішення корпоративних спорів в Україні, проте необхідним для цього є законодавче закріплення відповідного механізму. Застосування процедури медіації може відбуватися за такими напрямками: 1) добровільна медіація за широкої громадської та державної підтримки (США); 2) обов'язкова досудова медіація: переважно за предметним показником та у багатьох категоріях цивільних і комерційних спорів (Італія); за мінімальним грошовим критерієм (Німеччина, Іспанія); 3) визначення складу судових витрат залежно від застосування процедури медіації при вирішенні спору (Англія та Болгарія). На основі статистичних даних зроблено висновок, що примусова медіація у країнах ЄС не засвідчила своєї ефективності. Натомість необхідно стимулювати сторони до вирішення спорів шляхом медіації через зменшення судових витрат і підвищувати її значущість за умови запровадження медіації в межах суду.

Визначено, що в корпоративних спорах застосовуються різні цивільно-правові та господарсько-правові способи захисту порушених прав. Власне корпоративними способами захисту суб'єктивних прав та інтересів суб'єктів

корпоративних прав (притаманними виключно або переважно корпоративному праву) є: 1) визнання недійсними рішень органів корпоративного управління акціонерного товариства (загальних зборів акціонерів, наглядової ради, виконавчого органу товариства); 2) визнання статуту та змін до статуту недійсними; 3) виключення учасника із товариства з обмеженою відповідальністю; 4) визнання судом правочину, щодо вчинення якого є заінтересованість, недійсним; 5) відшкодування збитків, завданих посадовими особами товариству.

На підставі аналізу американського та європейського досвіду застосування похідного позову констатовано, що повною мірою спектр його можливостей реалізовано у США, а в країнах ЄС лише триває відповідний процес імплементації. Зроблено висновок, що запровадження похідного позову в Україні наразі буде передчасним, оскільки обов'язковим для його реалізації є ряд економічних передумов і юридичних механізмів: 1) забезпечення такого рівня корпоративного управління у державі, щоб відповідальність не стала механізмом рейдерських атак; 2) підтримання високого рівня корпоративної свідомості акціонерів та учасників товариства; 3) встановлення у законодавстві обов'язків (або ж принципів) діяльності органів корпоративного управління та вимог щодо їх кваліфікації; 4) конкретизація цих обов'язків; 5) визнання підставою для настання відповідальності не тільки порушення загальних принципів роботи відповідного органу, а й конкретного обов'язку.

У **підрозділі 3.6 «Основні напрями удосконалення правового становища товариств з обмеженою відповідальністю»** з огляду на суспільну значущість і популярність товариств з обмеженою відповідальністю обґрунтовано доцільність прийняття окремого Закону України «Про товариства з обмеженою відповідальністю», до якого запропоновано включити такі положення: 1) питання щодо доцільності встановлення мінімального розміру статутного капіталу в товариствах з обмеженою відповідальністю має вирішуватися за результатами економічного аналізу; 2) товариствам слід надати можливість встановлювати порядок скликання загальних зборів, у тому числі обирати спосіб, час повідомлення, можливість виносити питання на порядок денний та визначати порядок надання інформації, що стосується проведення загальних зборів; при цьому має бути збережено право міноритаріїв вимагати проведення позачергових загальних зборів і право будь-якого учасника ставити питання на голосування; 3) законодавець має відійти від поняття кворуму як підстави для визнання дійсності загальних зборів, натомість має бути запроваджено принцип прийняття рішення загальних зборів більшістю від загальної кількості учасників; 4) у випадках, передбачених статутом, учасники товариства можуть змінювати порядок прийняття рішень загальних зборів більшістю від загальної кількості учасників, якщо такі зміни будуть ухвалені всіма учасниками товариства; 5) при підрахунку голосів на загальних зборах до уваги береться кількість голосів учасників, визначена

пропорційно розміру їх часток у статутному капіталі, що встановлений статутом товариства, незалежно від вартості реально внесених (сплачених) ними вкладів тільки протягом першого року із дня державної реєстрації товариства; 6) загальним зборам необхідно надати право виключати учасника, який систематично не виконує своїх обов'язків, таке рішення має бути затверджено судом; 7) доцільно запровадити судовий порядок виключення учасника із товариства з обмеженою відповідальністю за наявності клопотання про це не менш як 10 % учасників; 8) вартість майна і розмір частини прибутку товариства, належні до виплати учаснику, який виходить, повинні обчислюватися на дату волевиявлення учасника вийти із товариства, тобто на дату подання учасником заяви про вихід із товариства; 9) учаснику товариства має бути надано право вимагати проведення з ним розрахунку при виході із товариства з урахуванням дійсної (ринкової) вартості майна товариства.

Обґрунтовано наявність чотирьох рівнів інтересів, які слід брати до уваги під час виключення учасника із товариства: 1) інтереси міноритаріїв, що у такому разі порушується, оскільки вони не можуть провести загальних зборів і, як мінімум, отримати дивіденди; 2) інтереси товариства, що однозначно порушуються, адже не можна вирішити важливі господарські питання; 3) інтереси держави, оскільки товариство не розвивається, дивіденди не виплачуються, товариство, можливо, перебуває на межі банкрутства, бюджет не отримує відповідних податків; 4) інтереси мажоритарія, в якого є право, а не обов'язок брати участь у засіданнях загальних зборів.

Розділ 4 «Теоретико-практичні аспекти корпоративного права України» складається із 2 підрозділів.

У підрозділі 4.1 *«Предмет, метод і місце корпоративного права в системі права України»* обґрунтовано, що корпоративне право у системі права України є підгалуззю господарського права. Історичний аналіз поділу права на приватне і публічне дав змогу дійти висновку, що цей поділ має значення для вертикальної побудови норм, з'ясування їх характеру, а не для групування права за галузями. У контексті поділу права на публічне і приватне має йтися не про галузевий поділ, а про характер норм права. Таке тлумачення дає змогу вирішити не тільки теоретичну проблему поділу галузей на приватне та публічне і фактично відійти від цього підходу, а й чимало інших теоретичних і практичних проблем. Підтримано теорію, що для поділу права на галузі приватно-публічний метод не є переважним, наразі використовуються об'єктивні процеси галузевої та функціональної спеціалізації. Тому доцільно розглядати поділ права на публічне і приватне не через призму законів, які дедалі більшою мірою базуються на спеціальному галузевому принципі, а через норми права. Тож публічне і приватне право мають характер горизонтальних норм. Так, поєднання в рамках одного закону приватного

та публічного права має найбільш очевидний прояв у корпоративних законодавчих актах.

Доведено, що корпоративне право не набуло ознак окремої галузі хоча б через відсутність власних методів правового регулювання і використання загальних методів господарського права. На основі новітніх досліджень у теорії права щодо поділу права на галузі, підгалузі та інститути зроблено висновок, що норми корпоративного права набагато більші за обсягом, ніж цього достатньо для інституту, до того ж лише у своїй системі корпоративне право утворює два великих інститути – корпоративне управління та здійснення корпоративних прав. Сформульовано власне визначення корпоративного права як підгалузі господарського права, що регулює корпоративні відносини, тобто відносини зі здійснення корпоративних прав і корпоративного управління.

Аргументовано, що корпоративному праву притаманні як загальні принципи господарського права, так і власні корпоративні принципи, а саме: поєднання приватних та публічних інтересів; максимізації прибутку корпорації; пропорційності вкладу учасника до статутного капіталу обсягові прав участі у корпорації; КСВ; відповідності корпоративного права вимогам права про компанії ЄС; базових корпоративних прав на участь в управлінні товариством та отриманні прибутку корпорації у кожного учасника товариства; ефективне корпоративне управління з урахуванням інтересів як більшості, так і меншості; контролю учасників за діяльністю корпорації.

У *підрозділі 4.2 «Джерела корпоративного права України та напрями удосконалення корпоративного законодавства»* констатовано, що система джерел корпоративного права має свою специфіку, зокрема: 1) визначення основних понять корпоративного права у ЦК, ГК, законах України «Про господарські товариства» і «Про акціонерні товариства», конкуренція норм між деякими законодавчими актами; 2) велике значення локальних нормативних актів; 3) важливість для судової системи актів Вищого господарського суду України та Верховного Суду України через прогалини у законодавстві; 4) особлива роль кодексів корпоративного управління, поведінки та правил фондових бірж; 5) гармонізація корпоративного законодавства України до вимог ЄС; 6) значний вплив підзаконних нормативних актів на правове становище акціонерних товариств, великих товариств з обмеженою відповідальністю та державних товариств.

На підставі зарубіжного досвіду визначення місця корпоративних норм зроблено висновок, що основу законодавчої системи джерел корпоративного права мають становити закони про акціонерні товариства та про товариства з обмеженою відповідальністю. ЦК і ГК повинні містити лише загальне, а не спеціальне регулювання корпоративних відносин.

На основі аналізу матеріалів практики та іноземного законодавства аргументовано, що наразі засновницький договір не виконує покладеної на нього функції – обрання моделі корпоративного управління, створення органів, затвердження часток у статутному капіталі тощо, тому інститут засновницького договору має бути скасовано.

Обґрунтовано, що статут є локальним нормативним актом, який поширює свою дію на суб'єктів корпоративних відносин, а не тільки на учасників корпорації, корпорацію та її органи корпоративного управління. Зокрема, дія статуту також поширюється на осіб, які виявили намір стати учасниками товариства, оскільки останні мають виконувати вимоги статуту, купуючи частку в статутному капіталі корпорації.

Положення Угоди про асоціацію в частині права компанії потребує ревізії корпоративного законодавства України на його відповідність нормам ЄС. Частина положень директив ЄС про компанії вже гармонізовані у законодавстві України, проте ряд директив ще не було імплементовано. Більшість положень, не адаптованих в українському законодавстві, стосуються фондового, конкурентного права та ведення звітності. Ці напрями суттєво впливають на корпоративні відносини, а тому їх положення мають бути гармонізовані. Положення щодо відкритого доступу до статутів компанії є важливою частиною корпоративних директив і має бути запроваджено в Україні. Дослідження в галузі адаптації корпоративного права мають спиратися як на норми відповідних актів ЄС, так і на досвід їх імплементції в країнах-учасницях ЄС.

З огляду на необхідність приведення кодексів публічних акціонерних товариств у відповідність до принципів корпоративного управління запропоновано доповнити затверджені Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку Принципи корпоративного управління пунктом такого змісту: «Принципи корпоративного управління рекомендовано включити до кодексів акціонерних товариств. У разі невключення їх до кодексів публічних акціонерних товариств у річному звіті емітента мають бути зазначені причини відмови».

У **Висновках** викладено найбільш важливі наукові та практичні результати, отримані у дисертації, сформульовано пропозиції з удосконалення правового регулювання корпоративних відносин, зокрема:

– обґрунтовано, що корпораціями є акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю і товариства з додатковою відповідальністю, оскільки їм притаманні спільні ознаки: статус юридичної особи; обмежена відповідальність учасників корпорації; частка учасників у статутному капіталі; наявність органів корпоративного управління корпорацією; майно корпорації відокремлено від майна її членів;

– на підставі даних економіко-правового аналізу застосування КСВ у зарубіжних країнах визначено, що КСВ є важливою складовою розвитку конструктивного діалогу між корпораціями, суспільством і державою, основою юридичного розвитку якого має стати законодавче запровадження звіту про КСВ у Господарському кодексі України;

– з'ясовано, що правовий статус суб'єктів корпоративних правовідносин має розширений склад, який охоплює корпорацію, учасників корпорації, органи корпоративного управління та їх посадових осіб, майбутніх та колишніх учасників корпорації, трудовий колектив корпорації, кредиторів корпорації та інших осіб, які здійснюють корпоративні права та корпоративне управління, що послужило теоретичною основою для підготовки пропозицій щодо внесення змін до ст. 2 ГК і п. 4 ч. 1 ст. 12 ГПК;

– обґрунтовано подвійну природу об'єкта корпоративних правовідносин – здійснення корпоративних прав і корпоративного управління, що дало змогу комплексно розглянути правове регулювання корпоративних правовідносин, зокрема щодо доцільності впровадження електронної форми комунікації з акціонерами в частині врахування положень Директиви № 2007/36/ЄС, положення щодо регламентації правового статусу незалежного директора;

– виходячи із розширеного суб'єктно-об'єктного складу і поєднання майнової та організаційної природи, визначено галузеву належність корпоративних правовідносин як господарських відносин. Запропоновано розширити перелік учасників господарських відносин у ГК, а саме: доповнити ст. 2 ГК словами: «органи корпоративного управління та їх посадові особи»;

– у результаті дослідження елементів та природи корпоративних відносин запропоновано п. 4 ч. 1 ст. 12 ГПК викласти у такій редакції: «Спори, що виникають з корпоративних відносин, в тому числі що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав, спори між учасниками корпоративних відносин (юридичною особою, засновником, акціонером, учасником юридичної особи, учасником, який вибув, особою, яка має намір стати учасниками юридичної особи, посадовою особою органів управління та контролю юридичної особи) пов'язані із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів. Спори, пов'язані з призначенням або обранням, припиненням, зупиненням повноважень і відповідальністю осіб, які входять або входили до складу органів управління та органів контролю юридичної особи, а також спори, що виникають із господарських правовідносин між зазначеними особами та юридичною особою у зв'язку зі здійсненням, припиненням, призупиненням повноважень зазначених осіб, визнаються корпоративними»;

– охарактеризовано напрями, мету та засоби державного регулювання здійснення корпоративних прав і корпоративного управління, основою якого є

нормативне регулювання здійснення корпоративних прав і корпоративного управління, що дозволило зробити висновок, що держава застосовує засоби регулюючого впливу на здійснення корпоративних прав і корпоративного управління усіма учасниками корпоративних відносин, а не лише суб'єктами господарювання;

– висвітлено окремі проблеми удосконалення змісту корпоративних правовідносин, серед яких електронна комунікація акціонерів, проблеми запровадження похідного позову та інституту незалежних директорів, удосконалення форм і засобів захисту прав суб'єктів корпоративних правовідносин та запропоновані зміни до законодавства;

– визначено, що серед положень *acquis communautaire* законодавства про компанії, які потребують імплементації у законодавство України, першочерговими слід визнати положення стосовно узгодження реєстраційної процедури корпорацій, електронної комунікації з акціонерами, похідного позову, незалежних директорів акціонерного товариства і КСВ;

– з урахуванням зарубіжного досвіду нормативного регулювання корпоративних правовідносин і правозастосовчої практики обґрунтовано основні напрями удосконалення джерел корпоративного права України: єдність підходів до визначення базової термінології корпоративного права у законодавстві; імплементація основних положень *acquis communautaire* законодавства про компанії; основу законодавчої системи джерел корпоративного права мають становити закони про акціонерні товариства та про товариства з обмеженою відповідальністю (ЦК і ГК повинні містити лише загальне, а не спеціальне регулювання корпоративних відносин);

– на основі розвитку теорії застосування галузевої та функціональної спеціалізації при поділі права на галузі доведено, що корпоративне право є підгалуззю господарського права, основними характеристиками якого є комплексність та поєднання майнових та організаційних норм, що публічне і приватне право мають характер горизонтальних норм. Поєднання в рамках одного закону приватного та публічного права має найбільш очевидний прояв у корпоративних законодавчих актах.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Лукач І. В. Теоретичні проблеми правового регулювання корпоративних відносин в Україні: монографія / І. В. Лукач. – К.: Видавництво Ліра-К, 2015. – 432 с.

2. Лукач І. В. Особливості визначення правового статусу органів державного регулювання та управління, наділених господарською компетенцією в окремих сферах господарювання / І. В. Лукач // Система органів державного управління та

регулювання в сфері підприємницької діяльності [Текст] : монографія / [Щербина В. С. та ін.] ; за ред. акад. НАПрН України, д-ра юрид. наук, проф. В. С. Щербини ; НДІ приват. права і підприємництва НАПрН України. – К. : НДІ приват. права і підприємництва НАПрН України, 2010. – С. 138–179.

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Лукач І. В. Історія становлення корпоративного права в Англії та США / І. В. Лукач // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки. – 2010. – № 83. – С. 43–46.
2. Лукач І. В. Деякі аспекти державного регулювання корпоративних відносин суб'єктів недержавного сектору економіки / І. В. Лукач // Приватне право і підприємництво. – 2011. – № 10. – С. 148–152.
3. Лукач І. В. Історія становлення корпоративного права в європейських країнах континентальної системи права // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка / І. В. Лукач. – 2012. – № 91. – С. 42–45.
4. Лукач І. В. До питання про визначення кооперативів видом корпорацій / І. В. Лукач // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2012. – Вип. 19. – Т. 2. – С. 200–203.
5. Лукач І. Класифікація засобів регулюючого впливу держави на здійснення корпоративних прав / І. Лукач // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки / І. Лукач. – К. : Київ. ун-т, 2012. – Вип. 93. – С. 46–51.
6. Лукач І. В. Деякі питання державної реєстрації корпорацій як засобу регулюючого впливу держави на здійснення корпоративних прав / І. В. Лукач // Вісник господарського судочинства. – 2013. – № 1. – С. 131–140.
7. Лукач І. В. Корпоративні правовідносини в системі господарського права / І. В. Лукач // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2013. – Вип. 2. – Ч. 1. – С. 22–27.
8. Лукач І. В. Органи корпоративного управління як суб'єкти господарських правовідносин / І. В. Лукач // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2013. – Вип. 22. – Т. II. – Ч. 2. – С. 35–40.
9. Лукач І. Класифікація наукових поглядів щодо визначення поняття «корпорація» в українській і російській юридичній літературі / І. Лукач // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 2. – С. 106–109.
10. Лукач І. До питання про ознаки корпорації / І. Лукач // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 3. – С. 138–142.
11. Лукач І. Теорії корпорації в американській доктрині 20 ст. / І. Лукач // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки. – 2013. – Вип. 3. – С. 68–71.
12. Лукач І. В. Поняття та види суб'єктів корпоративних правовідносин /

І. В. Лукач // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2013. – Вип. 6-1 (2). – Т. 2. – С. 61–65.

13. Лукач І. В. До питання про перспективи запровадження відповідальності посадових осіб органів корпоративного управління / І. В. Лукач // Право та інновації. – 2014. – № 4. – С. 88–96.

14. Лукач І. Правовий аспект заочного голосування на загальних зборах в корпораціях / І. Лукач // Юридичний вісник. – 2014. – № 3. – С. 226–331.

15. Лукач І. В. До питання про можливість скасування наглядової ради в акціонерних товариствах / І. В. Лукач // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2014. – № 10-2. – Т. 1. – С. 171–174.

16. Лукач І. В. Альтернативні шляхи вирішення корпоративних спорів / І. В. Лукач // Адміністративне право і процес. – 2014. – № 3. – С. 66–76.

17. Лукач І. В. Що відчужується: корпоративні права чи частка в статутному капіталі [Електронний ресурс] / І. В. Лукач // Юридичний науковий електронний журнал. – 2015. – № 1. – С. 71–73. – Режим доступу : http://lsej.org.ua/1_2015/19.pdf.

18. Лукач І. В. Історія становлення акціонерного законодавства дореволюційної Росії / І. В. Лукач // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – 2015. – Вип. 1. – Т. 2. – С. 39–43.

19. Лукач І. В. Особливості джерел корпоративного права України / І. В. Лукач // Адміністративне право і процес. – № 1. – 2015. – С. 252–268.

20. Лукач І. В. Корпоративна соціальна відповідальність як основа розвитку сучасного корпоративного права / І. В. Лукач // Право і суспільство. – 2015. – № 5. – С. 67–73.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

1. Лукач І. В. Объект корпоративных правоотношений / И. Лукач // Закон и жизнь. – 2013. – № 9. – С. 115.

2. Лукач І. В. Сущность и механизмы корпоративного управления / И. Лукач // Закон и жизнь. – 2014. – № 4. – С. 36–39.

Тези наукових доповідей і повідомлень на наукових заходах:

1. Лукач І. В. Проблеми заснування дочірніх підприємств корпоративного типу / І. В. Лукач // Удосконалення правового статусу учасників відносин у сфері господарювання. Зб. наук. праць (за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 20 листопада 2008 р.) / Ред. кол. : О. Д. Крупчан (голова), В. В. Луць, М. К. Галянтич та ін. – К. : НДІ приватного права і підприємництва АПрН України, 2009. – С. 183–192.

2. Лукач І. В. Деякі проблеми модернізації створення корпорацій в Україні / І. В. Лукач // Проблеми модернізації господарського законодавства. Зб. наук. праць (за матеріалами круглого столу, м. Київ, 1 грудня 2010 р.) / Ред. кол. :

О. Д. Крупчан (голова), В. С. Щербина, О. М. Вінник та ін. – К. : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011. – С. 49–52.

3. Лукач І. В. Час настання змін до статутних документів товариства з обмеженою відповідальністю / І. В. Лукач // Роль права та закону у сучасному суспільстві : Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 22–23 вересня 2012 р. – К. : Центр правових наукових досліджень, 2012. – Т. 1. – С. 85–88.

4. Лукач І. В. Основні ознаки корпоративних правовідносин / І. В. Лукач // Діалектика публічних і приватних інтересів у державному регулюванні економіки : Збірник матеріалів «круглого столу» м. Київ, 8 листопада 2013 р. / Ред. кол. : В. С. Щербина (голова), Т. В. Боднар та ін. – К. : НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. – С. 127–131.

5. Лукач І. В. Об'єкт корпоративних правовідносин / І. В. Лукач / Правовий порядок у підприємницьких відносинах: засоби забезпечення. Збірник матеріалів круглого столу / За заг. ред. О. А. Беяневич. – К. : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2014. – С. 109–113.

6. Лукач І. В. Перспективи запровадження похідних позовів в корпоративному праві / І. В. Лукач // 10 років застосування Господарського кодексу України: сучасний стан та перспективи вдосконалення кодифікації [Текст] : Зб. доп. наук.-практ. конф. (14 листопада 2014 р., м. Київ) / Вищ. госп. суд України, Київ. апеляц. госп. суд, Громад. орг. «Всеукр. центр екон. Права», Адвокат. об-ня «Arzinger» ; [голова ред. кол. : Подцерковний О. П.]. – Одеса : Юридична література, 2014. – С. 367–371.

7. Лукач І. В. Правові проблеми імплементації інституту незалежних директорів // Проблеми розвитку науки господарського права і вдосконалення господарського законодавства. Матеріали круглого столу (м. Київ, 4 грудня 2015 р.). – К. : Вид-во Ліра-К, 2015. – С. 129–132.

Інші публікації:

1. Господарський кодекс України. Науково-практичний коментар. – К. : Юстініан, 2010. – С. 181–202, С. 310–329.

2. Лукач І. В. Засоби регулюючого впливу держави на здійснення корпоративних прав / І. В. Лукач // Засоби державного регулювання господарської діяльності / НАПрН України, НДІ приватного права і підприємництва : Зб. наук. праць; ред. кол. : В. С. Щербина (голова) та ін. – К., 2013. – С. 78–110.

АНОТАЦІЯ

Лукач І. В. Господарсько-правове регулювання корпоративних відносин в Україні: теоретичні проблеми. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2016.

Дисертацію присвячено дослідженню теоретичних проблем господарсько-правового регулювання корпоративних відносин. Проаналізовано історичний розвиток та основні економіко-правові наукові теорії корпорації як системоутворюючої категорії корпоративного права. Умотивовано важливу соціальну роль корпорації, яка послужила основою для розвитку теорії КСВ. Виходячи із розширеного суб'єктно-об'єктного складу корпоративних правовідносин, встановлено їх поняття, ознаки, підстави виникнення. Доведено, що об'єкт корпоративних правовідносин має подвійну природу – здійснення корпоративних прав і корпоративного управління.

Визначено форми та способи захисту прав суб'єктів корпоративних відносин, особливості державного регулювання здійснення корпоративних прав і корпоративного управління. Досліджено актуальні проблеми удосконалення змісту корпоративних правовідносин: електронної комунікації акціонерів, доцільності збереження наглядової ради, запровадження інституту незалежних директорів і похідного позову. З'ясовано предмет, метод і місце корпоративного права в системі права України. Розкрито проблематику джерел корпоративного права України та визначено напрями удосконалення корпоративного законодавства.

Ключові слова: корпорація, корпоративні правовідносини, корпоративні права, корпоративне управління, форми та способи захисту корпоративних прав, медіація, корпоративна соціальна відповідальність, державне регулювання, корпоративне право, джерела корпоративного права.

АННОТАЦІЯ

Лукач И. В. Хозяйственно-правовое регулирование корпоративных отношений в Украине: теоретические проблемы. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.04 – хозяйственное право, хозяйственно-процессуальное право. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. – Киев, 2016.

Диссертация посвящена исследованию теоретических проблем хозяйственно-правового регулирования корпоративных отношений. Рассмотрены историческое развитие и основные экономико-правовые научные теории корпорации как системообразующей категории корпоративного права. Аргументирована важная социальная роль корпорации, послужившая основой для развития теории корпоративной социальной ответственности. Исходя из расширенного субъектно-объектного состава корпоративных правоотношений, определены их понятие, признаки, основания возникновения. Доказана двойственная природа объекта корпоративных правоотношений – осуществление корпоративных прав и корпоративного управления.

Установлены формы и способы защиты прав субъектов корпоративных отношений, особенности государственного регулирования осуществления корпоративных прав и корпоративного управления. Исследованы актуальные проблемы совершенствования содержания корпоративных правоотношений: электронной коммуникации акционеров, целесообразности сохранения наблюдательного совета, введение института независимых директоров и производного иска. Выяснены предмет, метод и место корпоративного права в системе права Украины. Раскрыта проблематика источников корпоративного права Украины и определены направления совершенствования корпоративного законодательства.

Ключевые слова: корпорация, корпоративные правоотношения, корпоративные права, корпоративное управление, формы и способы защиты корпоративных прав, медиация, корпоративная социальная ответственность, государственное регулирование, корпоративное право, источники корпоративного права.

ABSTRACT

Lukach I. V. Economic law regulation of corporate relations in Ukraine: theoretical issues. – Manuscript (MS).

Thesis for a Doctor's degree in Law, specialty 12.00.04 – Economic Law; Economic Procedural Law. – Taras Shevchenko National University of Kyiv. – Kyiv, 2016.

The thesis is dedicated to the research of theoretical issues of legal economic regulation of corporate relations. Legal aspects of historical development of corporations in Europe, the Unites States and Ukraine are analyzed and compared. It was concluded that the use of the term “corporation” in Ukrainian law was different than its use in the Unites States and European law. On the basis of the economic and legal scientific theories of corporation as a system of corporate law category, the main elements of legal corporate relations were developed: the parties, the object and the content. Based on the economic and legal features, joint stock companies and limited liability companies were identified as types of the Ukrainian corporation.

Parties of corporate legal relations are defined as the persons that hold subjective rights and obligations, enter into corporate governance relations and execute corporate rights. Advanced approach to the structure of the corporate relations participants, including corporate governance bodies and their officials, derives from the theory of stakeholders. Based on the work of Adolf A. Berle & Gardiner C. Means “The Modern Corporation & private property”, the object of corporate legal relations was divided into two parts: the execution of corporate rights and corporate governance. It was concluded

that the corporate rights were a set of rights arising from the interest of a limited liability company or corporate shares.

Particular attention is paid to the study of the theory of corporate social responsibility. Economic feasibility, state and social interest as well as the European experience in legal matters were the arguments that substantiated the need of legal regulation of CSR within the corporate law of Ukraine. The Economic Code of Ukraine was suggested as the basic source of CSR legal regulation.

It was concluded that the corporate governance mechanisms have legal ways to influence corporate governance in order to benefit shareholders and achieve the balance of interests of corporate governance participants, the society and the State. On the basis of *acquis communautaire* provisions, the following changes in the corporate law were offered. The prospects of legislative options of forming the Supervisory Boards in joint stock companies and limited liability companies were examined. It was concluded that due to economic reasons the optional forming of the Supervisory Board was a perspective way of regulation. Particular attention is given to the possibility of increasing efficiency of the Supervisory Board by introducing the independent director institute as well as avoiding executive administrative functions. The possibility of participation at the general meetings via electronic means and ensuring cross-border voting rights was substantiated.

Exclusive jurisdiction of corporate disputes fixed in the Economic Procedural Code of Ukraine made alternative methods of resolving corporate disputes impossible. Based on a comprehensive analysis of substantive and procedural law, as well as foreign experience, the introduction of alternative methods to resolve corporate disputes, such as arbitration and mediation, was considered. It is proposed to remove the exceptional jurisdiction, as well as to amend necessary procedural acts.

The main features of Ukrainian corporate law sources were examined. Special attention was paid to the process of adapting Ukrainian corporate legislation to the EU legal norms. It was concluded that double regulation of corporations complicated the provisions of the Civil Code and special laws. Based on the study of the European experience, exclusion of such provisions from the Civil Code was proposed, leaving the specific regulation to special laws only.

Keywords: corporation, corporate legal relations, shareholder, corporate law, corporate governance, forms and methods of protection of corporate rights, mediation, corporate social responsibility, state regulation.